

HAYNAL ANDRÁS

A TRAUMA FOGALMA ÉS MAI JELENTÉSE¹

„A tünetek csak akkor érthetőek meg, ha 'traumatikus' hatású élményekre vezetjük vissza azokat, olyanokra, amelyek „a páciens szexuális életére utalnak” — hangsúlyozta Freud 1896-ban. (További megjegyzések az elhárítás neuropszichés folyamatához, 1896b, SE 3, 163.) „E szexuális traumáknak a korai gyermekkorban (a serdülés előtt) kellett megjelenniök, s tartalmuk a genitálék tényleges ingerléséhez kapcsolódott” (uo.).

A görög „trauma” szó sérülést jelent. Már ez az első jelentés is feltár egy olyan perspektívát, melyben a neurotikusok sérültek, s ez az alapvető sérülés a szexualitás területén történik, abban a tartományban tehát, melyben legmélyebb, legzsigeribb *vágyaink gyökereznek, szilárdan*, a vágyak, melyek létünk legkezdetétől fogva folyamatosak. A későbbi traumák életre keltek a korábbi, gyermekkori traumák emlékezeti nyomait: ezek az érzelem (közelebről a szorongás) elszabadulását és az elfojtást követően tudattalanok maradnak.

Fontos és jól ismert lépés e fogalom történetében az a megállapítás melyet Freud 1897-ben fogalmaz meg, s amely ezzel a nevezetes mondattal kezdődik: „Nem hiszek többé a neurotikusaimnak” (levél FLIESShez 21.9. 1897; MASSON, 1985, 264. o.). Megállapítván, hogy az *elcsábítás* jelenetel gyakran pácienseitől származnak, felveti azt a gondolatot, hogy a *traumák* a *vágyfantáziákhoz* kapcsolódnak: „Az a kép alakul ki bennünk, hogy az ily gyermekkori események valahogyan szükségszerűek, a neurózis szilárd tartozékai. Ha bennefoglaltatnak a realitásban, akkor rendben van a dolog; ha a valóság megtagadta őket, akkor utalásokból jönnek lét-

¹ Budapesten, 1987 végén tartott Pszichoanalitikus Konferencián elhangzott előadás magyar változata.

re s a képzelet világában egészítődnek ki. Az eredmény egy és ugyanaz, s máig nem sikerült különbséget tenni a hatást illetőleg, akár az elképzelésnek, akár a valóságnak van nagyobb része ezekben a gyermekkori eseményekben." „Phantasie ... oder ... Realität den grösseren Anteil ... hat” — amint később FREUD a *Bevezetés a pszichoanalízisbe* című munkájában írja (1916—17, SE 16: 370; magyarul: *Bevezetés a pszichoanalízisbe*, Gondolat, 1986, 303. o.).²

A trauma tehát a felszínre jutó vágy szintjén helyezkedik el, áttörve azokon a nehézségeken, melyeket a „realitás” ellenálló anyaga a vágyak realizálásával szemben támaszt — azaz: áttörve a másik realitásán. De ez még nem minden.

Egy másik megfogalmazásban Freud ezt mondja: „Csak akkor betegedik meg valaki neurotikusan, ha megszünt énjének az a képessége, hogy libidóját elhelyezhesse valahol” („die Libido unterbringen”) (FREUD, 1917, SE 16: 387; magyarul: uo. 315). Az én gyámoltalannak érzi magát („hilflos”, FREUD, 1926d), ki van szolgáltatva a helyzetnek, az ingerlések özönének, s mindez ahhoz túl temérdek, hogy a mentális folyamatok elboldoguljanak vele. A trauma eszméje ebben az értelemben lényegileg ökonómiai fogalom (*Bevezetés a pszichoanalízisbe*, 1916—17, SE 16:275).

A *Tanulmányok a hisztériáról* (FREUD, 1895d) és a *További megjegyzések ...* (FREUD, 1896b) keletkezése időszakában leírt durva traumák helyébe a későbbiekben gyakran rejtettebb és időnként jóval alattomosabb traumák léptek. E fogalomban az események, vágyak és fantáziák egész hálózata rejlik, s az analitikus érzékenységének, valamint az analizált életének és személyes történetének megfelelően hol az egyikre, hol pedig a másikra esik a hangsúly. Germaine Guex „elhagyatási” traumája, René Spitz hospitalizációs traumája, Bowlby korai szeparációja mind félreérthetetlenül ökonómiai jellegűek és drasztikus törésektől látszanak függeni — más traumák ravaszabb módon keltenek életre intrapszichés történéseket.

A trauma tehát: 1) Frusztrált vágyakhoz kapcsolódik. Hogy bekövetkezik-e vagy sem, az ott dől el, hogy egy esemény találkozik-e a személy valamely benső vágyának képeivel vagy sem („én-jének állapotával”): tehát elhagyatottságának fokától függ. 2) Hi-

¹ Ezt azért húztam alá, hogy felhívjam a figyelmet Freud gondolkodásának árnyaltságára.

² E mondat egy megjegyzést követ, melyben Freud figyelmeztet, nehogy alábecsüljük a tényleges csábítás fontosságát. Az e tárgyról folyó jelenlegi viták közepette (különös tekintettel arra, ami MASSON 1984-ben publikált könyvét követte) lényegesnek látszik annak kimutatása, hogy Freud álláspontjában nem foglaltatik benne egyes traumák realitásának tagadása, miközben felhívja rá a figyelmet, hogy egyebek pedig „utalásokból” (allusions, Andeutungen) táplálkoznak, a „fantáziával” kiegészítve azokat („durch die Phantasie ergänzt”).

ánytalanul beágyazódik a *másikhoz*, az „öszöntárgyhoz” fűződő kapcsolatrendszerbe.

E probléma lényegi aspektusa a másik realitása s annak *befolyása* a személy lelki életére, valamint a személy képessége arra, hog a traumán átvergődjék.

Hogy ezeket fontolóra vehessük, hadd emlékeztessünk arra, hogy Ferenczinél a felnőttek értetlensége, a meg nem felelés, az összhang hiánya az, ami traumatikus hatású. Azok a pillanatok, amikor a gyermeket nem értik, amikor nem érezheti a *megértést*. A gyengédséget kereső gyermek számára a felnőtt szexuális agressziója és a szenvedélyei két vágy, a gyermek, illetve a felnőtt vágya közötti összehangolatlanág akut helyzetét teremtik meg. Ez csak a kezdet: ennek következtében a gyermek hasadást él át - aközött, amit megértett, illetve, amit mondanak neki — a vétek és az ártatlanság között —, az egyidejű bűnrészesség és az ellenállás között. „Az elkövető majdnem minden esetben úgy tesz, mintha mi sem történt volna” [FERENCZI, 1933, (294), 162—163.o.]. Az eseményt követően a kommunikáció hiánya teszi a történeteket igazán traumatikussá, s a személy számára valójában a szó teszi lehetővé, hogy legyűrje ezt az „izgalom-özönt”, ami a trauma. A Ferenczi munkásságát követő Bálint Mihály egy összefoglalója szerint a gyermek kezdetben tele van bizalommal. A második fázis akkor következik el, amikor a felnőttől „erősen felkavaró hatású, rémületet keltő vagy stresszélmények” származnak (BÁLINT, 1969a, 432.o.), intenzív interakció — fűzi hozzá Bálint —, mely „önmagában véve nem traumatikus”. Ugyanakkor, a harmadik fázisban, a gyermek vagy folytatni akarja a játékot, vagy megérteni azt, s ekkor egy ismét teljesen váratlan „elutasításba” ütközik: a felnőtt úgy jár el, mintha semmit sem tudna az előző izgalomról, és „úgy viselkedik, mintha mi sem történt volna” (ugyanott).

Ebből az eszméből kiindulva, Ferenczi technikája a személy számára lehetővé kívánta tenni a trauma újraélését („újratanasztalását”), s annak *verbalizációja* révén akarta elérni a felidézést. Ferenczi szerint a *felidézésen* túl az indulatátételben való *megismétlés* és *átélés* a pszichoanalitikus kezelés alapvető elemei, s ezek teszik lehetővé az elkövetkező megértést. Freud méltányolta e gondolatok fontosságát. Például, a Ferenczi és Rank által 1924-ben közösen írott könyvből mint saját koncepcióját emeli ki és „korrigálja” azt, aki ott „az ismétlés és kiemelés szerepéről szólt a lélekelemzésben”, s amire ő — Freud — korábban félelemmel tekintett”. Az incidensek, melyeket azok élményeknek tekintettek, számára sajnálatos sorscsapásoknak tűnnek. Kezdte megérteni, hogy Rank és Ferenczi szerint „az ilyen élmények működése elkerülhetetlen és hasznos” (FREUD, 1965a).

Ferenczi a fő hangsúlyt a szexuális traumára helyezte: „Mindenekelőtt újabb bizonyítékok jutottak birtokomba, melyek megerősítettek feltevésemben, hogy a trauma, különösképpen a szexuá-

lis trauma mint kórokozó tényező szerepe aligha túlértékelhető”, s nem minden iróniától mentesen fűzi hozzá: „Még igen tisztos, őszintén puritán családok gyermekei is jóval gyakrabban esnek valódi bántalmazás és erőszak áldozatául, mint azt feltételezni merésznénk. Akár a szülők azok, akik frusztrációikért e beteges módon keresnek pótlólagos kielégülést, akár olyan megbízhatónak vélt személyek, mint rokonok (nagybácsik, nénikék, nagyszülők), nevelőnők vagy szolgák azok, akik kihasználják a gyermek ignoranciáját és értetlenségét. Az azonnali ellenvetésre — hogy ezek csupán a gyermek szexuális fantáziái, egyfajta hisztériás hazudozás — sajnos rácafol az ilyen vallomások nagy száma, példának okáért aktuálisan analízis alatt álló páciensekre bízott gyermekek iránti támadásokról (FERENCZI, 1933, (294), 161.o.).

Ugyanakkor már előre látta a trauma különféle következményeit: „A trauma nem csupán érzelmileg, de *intellektuálisan* is meghozhatja a személyiség egy részének érését. Emlékeztetnék az „okos csecsemő” tipikus álmára, melyet néhány évvel ezelőtt írtam le, s melyben egy újszülött gyermek beszélni kezd és bölcsességre tanítja az egész családot. A gátlástalan, majdhogynem örült felnőttől való félelem megváltoztatja a gyermeket, úgymond pszichiáterré teszi, és annak érdekében, hogy összhangba kerüljön vele és megvédelmezze magát az önkontroll nélküli emberek veszélyétől, meg kell tanulnia, miként tudja teljesen azonosítani magát velük” (uo. 165.o.).

Beszél a szülőkről is: „A szenvedélyes szereteten és szenvedélyes büntetésen túlmenően van egy harmadik módja is annak, hogy egy gyermeket tehetetlenül hozzáláncoljanak egy felnőtthez. Ez a *szenvedés terrorja*.¹ A gyermekek kényszerrel érzik arra, hogy a családban minden rendellenességet helyrerakjanak, hogy úgymond saját gyenge vállalkra vegyék az összes többiek terheit; persze, szó sincs arról, hogy ez (...) altruizmus volna, inkább arra szolgál, hogy ismét élvezhesse az elvesztett nyugalmat, s azzal járó tördést és figyelmet” (FERENCZI, 1930, (291), 165—166.o.).

Valóban meglepő gondolatok! Ha nem tudnánk, hogy 1930 körül datálódtak, azt gondolhatnánk, hogy egy kortárs analitikustól származnak. Olyan jelenségeket tisztáznak, mint a hasadás, az „igaz self”, s az azt okosan és tudatelőttesen beburkoló „hamis self”, melyek mindegyike közvetlenül kapcsolódik ahhoz a módhoz, ahogyan Ferenczi a trauma valóságát megértette. Semmi kétség, hogy Ferenczi az analízist a személy *élettörténetében* megjelenő *legfőbb* behatások *pontjainak valóságában* — annak igazságában — alapozza meg.

A trauma fogalma olyan konceptuális hidat jelent továbbá, mely összekapcsolja a személy külső környezetének eseményeit azoknak belső világában folytatódó következményeivel, a tudattalan elvárá-

¹ Kiemelés az eredetiben

sokra gyakorolt hatásaikkal, a fantáziák kristályosodásával, azok erejének megnövekedésével.

Ne feledjük, hogy a trauma fogalmának újrafelértékelődése a jelenlegi pszichoanalízisben egy igen régi dosszié újrafelnyitását jelenti — mely legalább olyan vén, mint maga a pszichoanalízis —, öszekötő láncszem a külső és belső valóság között, az esemény s annak a belső világban továbbfutó következményei között. Nehéz és bonyolult probléma, s meglehetősen zavarbaejtő, amit mindig könnyebb félresöpörni. A realitás, s különösképpen egyes olyan események befolyása tehát, melyeket jogosult a benső életen és a fantáziákon ténylegesen „kívülállónak„ nevezni, tagadhatatlan.

Freud megerősít minket e meggyőződésünkben. Azt írja: „képzelenség lenne gyakorló pszichoanalitikusnak neveznünk valakit, aki elzárkózik az elől, hogy vizsgálódás és lelkiismeretes megfontolás tárgyává tegye e legkorábbi periódusokat (Urzeiten)” (11939a, SE 23: 72). Ferenczinak egy 1930. IX. hó 16-án keltezett, kiadatlan levelében pedig így nyilatkozik: „A lelki élet traumatikus fragmentációjáról szóló új eszméinek vázolata számomra igen elevennek tűnik, s felmutat valamit a „Thalassa” jellegzetes kvalitásaiból. Ugyanakkor úgy érzem, hogy tekintetbe véve az ego rendkívül szintetikus aktivitását, aligha beszélhetünk traumáról anélkül, hogy tekintetbe vennénk az arra reagáló hegedési folyamatot. Ez okozza azt, ami számunkra látható — a traumákat illetően meg kell értenünk azok implikációját.”

Ezek implikációját, megoldásait — más szavakkal az események e láncolatának analízise — válnak Ferenczi Sándor számára az analitikus életfontosságú feladataivá. Egy dolgozatban, mely egy évvel halálát követően, 1934-ben jelent meg az Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse lapjain, s amely „*Reflexiók a traumatizmusról*” címen 1920 és 1932 között különböző időkben keletkezett, Ferenczi öt jegyzetet foglal egybe. Beszámol többek között egy páciensének álmáról: „Egy fiatal lány (gyermek?) egy csónak fenekén fekszik, krétafehér és majdnem halott. Mögötte egy hatalmas ember, aki arcával ránehezedik. Mögöttük a csónakban egy második ember áll, akit a lány jól ismer, s a leány szégyenkezik, hogy az szemtanúja az eseménynek. A csónakot roppant magas, meredek hegyek zárják körül, hogy semmilyen irányból nem láthatja őket senki, kivéve talán egy repülőgépet, ami szédületesen nagy távolságra van” (FERENCZI, 1934, (296), 241—242.o.).

Ferenczi kommentárja: „Az álom első része egy olyan jelenetnek felel meg, melyet részben jól ismerünk, részben pedig egyéb álom-anyagokból rekonstruáltunk, ahol a páciens gyermekként lovaglóülésben csúszik fel apjára, s gyermeki kíváncsisággal mindenféle felfedező utakat jár be rajta, felkeresve testének rejtett részeit, miközben mindketten roppantúl élvezik a dolgot.” Továbbmegy: „A mély tő jelenete feloldja a férfi látványát, aki nem képes már kontrollálni magát, s azt a gondolatot, hogy mit mondanának az embe-

rek, ha ezt tudnák”, aminek az álomban a második férfi felel meg. „A teljes kiszolgáltatottság és halotti lét érzése”, amit az álom kifejez, a képben teljesebbé válik, amely Ferenczi szerint „a tudattalan mélysége, s ez az eseményt bármely irányból hozzáférhetetlenné teszi, legfeljebb Isten az Égben láthatja a történéseket, vagy egy pilóta, aki nagyon messzi távolban repül, vagyis emocionálisan érdektelen.” Továbbmenve, megjegyzi még, hogy „a projekció mechanizmusa mint a narcisztikus hasítás eredménye is ábrázolódik, abban, hogy az eseményeket önmagáról áthelyezi 'egy lány'-ra”.

Ferenczi számára „Az álomelemzés terápiás célja a közvetlen hozzáférhetőség helyreállítása az érzéki benyomások számára”, egy mély regresszióban — még a „transz” kifejezéssel is él —, mely úgy folyik, „mintha a másodlagos álom mögött volna, s eredménye a trauma eseményeinek újraélése az analízisben” (242. o.). Az analitikus kapcsolat minőségét e helyzetben létfontosságúnak tekinti. Olyan kapcsolat ez, „mely rengeteg tapintatot követel. Ha a páciensek elvárásai nem elégülnek ki tökéletesen, haragra ébrednek, vagy elmagyarázzák nekünk, mit kellett volna mondanunk vagy cselekednünk.” Amint hozzáfűzi, ezekben az esetekben „az analitikusnak jócskán kell nyelnie, és fel kell adnia a mindentudó lény tekintélyét” (uo.). Ez az idézet a maga sűrített stílusában fontos megjegyzéseket tartalmaz az analitikus idulattételtől származó tekintélyről és igazi helyzetéről, továbbá annak fontosságáról, hogy saját hibáit belássa. Hadd idézzük BÁLINTot (1934, 314. o.): „Ferenczi sohasem feledkezett meg arról, hogy a pszichoanalízist valójában egy páciens találta fel, s a doktor érdeme pontosan abban áll, hogy elfogadja a páciens vezetését, s hogy a kezelés új technikáját akarja tőle megtanulni.” Nem véletlen, hogy a „rugalmasság” kifejezés is egy páciensről származik ...

Az a bátorság, amivel a libidinózus célok kudarcából fakadó fájdalmas eseményeket vizsgálta, ahol a rongáló erők kerekedtek felül, vezette el Ferenczit az önmagával szembeni kérdésekhez, más szóval: a viszont-áttétel problémáihoz. 1932-ből származó klinikai naplója, mely Judith Dupont és csoportja (Le Coq Héron) lankadatlan erőfeszítései jóvoltából nemrégiben jelent meg — elevenen tanúsítja ezt.

Készsége arra, hogy a traumával önmagán belül szembesüljön, lehetővé teszi számára, hogy a másokban munkálkodó traumát megértse. A „gyámoltalanság” (FREUD, 1926d) e helyzetekben a nyelv szerepe s az anyai szavak igen fotosakká válnak. Az anyának mint ingerekkel szembeni pajzsnak s mint védelmező szűrőnek, verbalizációjának szerepe, s az ezáltal nyújtott megértésé — lehetővé teszi legalább a trauma feldolgozását. Az analízisben traumákkal foglalkozva e szerep a pszichoanalitikusra hárul. Ferenczi egy példája számomra igen illusztratívnak tűnik. 1932-ben írott klinikai naplójából idézek (FERENCZI, 1985, 57.o.): „RN álma: ... Dr G ... erőlködik, hogy fonnyadt mellét a szájába vegye. Ez nem az, amit én

akarok, ez túl nagy, ez az analizált és az analitikus tudattalan lelki tartalmainak egymásba gabalyodása. Arra kéri az analitikus, hogy engedje őt alámerülni, végül elaludni. Valójában az analitikus asszociációi a lány korai életének egy eseménye felé terelődnek, egy gondozónő története felé úgy egyéves kor körül; menetközben a páciens jellegzetesen rémisztő jeleneteket él újra egy álom nyomán másfél éves korából, három, öt, tizenegy és fél éves korából, ezek értelmezéseivel együtt. Az analitikus előszörre volt képes érzelmeket kötni az eredeti eseményhez, s ezáltal az eseménynek egy reális élmény érzetét adni. Egyidejűleg, a páciensnek sikerült a korábbinál sokkal hatékonyabb betekintést nyerni ezen élmények valóságába, ami előzőleg intellektuális szinten gyakorta újra megjelent. Nyomatékos kérésére, egyszerű kérdésekkel segítettem őt, melyek gondolkodásra készítettek. Úgy szóltam hozzá, mint egy elmeorvosintézeti beteghez, gyermekkorai nevével szólítva, rábírtam, hogy fájdalmas voltuk ellenére tudatosítsa az események realitását. Olyan volt, mintha lelkének két része találkozott s egységet alkotott volna. Az analitikus érzései egybefonódtak az analizált gondolatával és az analitikus gondolat (a reprezentációk képei) — az analizált érzéseivel. Ily módon a képek, melyek egyébként élettelenek lettek volna, történetekké váltak, s a minden tartalmat nélkülöző emocionális viharok reprezentatív tartalommal telítődtek (?)."

Az analízis az a hely, ahol a traumák démonai feldolgozhatók-ká válnak, mert újraélhetőek és aktualizálhatók a szavak révén. A szavak az analitikus megértését fejezik ki, az elfogadás révén, mely olyan személy elfogadása, aki arra vezeti az analizáltat, hogy elfogadva érezze önmagát, az őszinteség és a teljes hitelesség légkörében. Ez tehát Ferenczi Sándor képe a pszichoanalízisről, s válasza a traumákra, melyeket ő maga oly intenzíven szenvedett el.

Egyik honfitársa, aki vele egyidőben élt s minden bizonnyal a huszadik század legnagyobb magyar költője, mindezt jól ismerte s hazájában még az iskolákban is gyakran idézett sorokban fejezi ki. Engedjék meg, hogy áldozva a „hely szellemének”, József Attilától, a költőtől idézzek ebben az összefüggésben, aki akkoriban, maga is analízisbe járt és hasonló szituációt érzékeltet:

„Gyermekké tettél. Hiába növesztett
harminc csikorgó télen át a kín.
Nem tudok járni s nem ülhetek veszteg.
Hozzád vonszolnak, löknek tagjaim.

Anyám kivert — küszöbön feküdtem -
magamba bújtam volna, nem lehet -
alattam kő és üresség fölöttem.
Óh, hogy alhatnék. Nálad zörgetek.

Sok ember él, ki érzéketlen, mint én,

kinek szeméből mégis könny ered.
Nagyon szeretlek, hisz magamat szintén
nagyon meg tudtam szeretni veled.”¹

Ferenczi komolyan vette és a végső következtetésekig hajtotta a freudi tanítást, mely szerint az ember születésétől fogva libidóval telített, melynek az a célja, amint Freud megmutatta, hogy kapcsolatokat teremtsen (FREUD, 1923b, SE 19: 45; 1925h, SE 19: 239). Minden lényegesebb kudarc, ami e törekvés felborulása nyomán beáll, vagy Ferenczi kifejezésével, minden „katasztrófa” komoly visszacsapással jár: Innen a trauma. Vajon csupán az emberről alkotott romantikus vízióval van dolgunk? Még ha Freudra és Ferenczire hatott is a teuton romantika az ember rejtett, a színpalak előtt szereplő racionalitás hátterében megbúvó arcainak hangsúlyozásában, mégis, legbizonyosabban a pszichoanalitikus emberképben vált nyilvánvalóvá és középpontivá az ember érzésvilágának, az Érosznak és Thanatosznak s fantáziáinak fontossága. A trauma problémája épp ezeknek az eszméknek a kereszteződésénél található.

Traumák: egyről beszélünk, vagy pedig többről? Ha e kérdést a mondottak fényében újra feltesszük, hasznosnak tűnik felidézni azt a tudományos közeget, amelyben Ferenczi dolgozott. A „Thalassa” szerzőjét, lenyűgözte a geológia és paleontológia éppúgy, mint Freudot az őstörténet, de nem érintették meg korának elméletel. Például a „katasztrófaelmélet”, mely csak lépésről lépésre adta át helyét a „graduális” elméletnek, vagyis az evolúció azon elképzelésének, mely szerint a meghatározó tényező már nem az egyszeri, hanem az számos különböző szinten megjelenő katasztrófák kora ... Akárcsak a pszichoanalitikus elméletképzésben: a külsődleges esemény modellje készítette elő az utat a személy élettörténetében egymásra következő események komplexitásának vizsgálatához, a többszörös traumák vagy repetitív traumák koncepciójához (amit Masud KHAN (1963) „kumulatív” nevezett).

Az analitikus szakmai élete telis-tele van ilyen traumákkal. Ferenczi bizonyára traumát szenvedett el Freudhoz való viszonyában is, s ez az egész pszichoanalitikus mozgalomra hatással volt. Azokra a nézeteltérésekre gondolok itt, melyek Freud és Ferenczi között voltak a pszichoanalitikus technika és gyakorlat kérdéseiben. A traumáról szólva Ferenczi szülővárosában, ezt kénytelen voltam elmondani, jóllehet tudatában vagyok annak, hogy e történeti problémák részleteivel nem ehelyütt kellene előhozakodni. E kérdéskört valóban meg kell majd vitatnunk, annál is inkább, mivel — s remélem, erre a közeljövőben sor kerül — e két férfiú eddig kéziratban maradt fontos levelezése hamarosan megjelenik. Legyen elég annyit megjegyezni, hogy olyan atmoszféra alakult ki közöttük, amelyben

¹ József Attila: Gyermekké tettél (1936). In: József Attila minden verse és versfordítása. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.

a pszichoanalitikus tanítás továbbéléséért való aggodalom akadályozta a szabad kutatást, és személyes megfontolások akadályozták a különböző vélemények kifejtésének jogát. Mindez végül bizalmatlansággal terhes légkört teremtett az úttörő pszichoanalitikusok e kiváló csoportjában. Ugyanakkor semmi kétség, hogy a rendkívül mély emberi kötelékek e két férfi között — Freud méltósága és Ferenczi ragaszkodása mesteréhez — megóvták végül kapcsolatukat. Győzött a szolidaritás érzése, s a kettejük közötti viszály nem torzult ellenségeskedéssé. Nem igaz mindez a bizottság egyéb tagjaira, akik a feszültségekben involválva érezték magukat.

Mit szűrt le e tapasztalatokból Ferenczi önmaga és a pszichoanalitikus mozgalom számára? Idézek néhány végrendelet-értékű sort Ferenczitől, az Ernest Joneshoz írott, 1930. január 6-án kelt leveléből (MASSON, 1984): „Amit mindebből meríthetünk: a lecke, hogy különösképpen a pszichoanalitikusoknak az eddiginél jóval inkább azon kell lenniük, hogy a tudományos és technikai leágazások ne fajulhassanak személyes csatározásokká.” Olyan „lecke” ez, amely — úgy vélem — jelentőségéből azóta egy jöttányit sem veszített ... A magyar kultúra géniusza bejárta a világot Liszt és Bartók zenéjével, szenvedélyekkel és kifejezésük zártságával. Ugyanez a szenvedély megvan Ferencziben is. Benne az igazság iránti szenvedélyben nyilvánult meg ez a géniusz. A hajthatatlan kíváncsiság, a teljes őszinteség és büszke függetlenség jellemezte őt, s mindezt egyfajta sajátosan budapesti svádájú pajkosság fűszerezte. Olyan tulajdonságok ezek, melyeknek birtokában békét köthetünk a súlyos traumákkal s az élet lelkünket terhelő rejtélyeivel.

Ülkei Zoltán fordítása
A kézirat elfogadva: 1989 január